

Уступнае слова

«Спакою душы не будзе», «Сэрцу горкая далячынь» — гэтыя дзве фразы з архіўных запісаў бацькі, датаваныя 1992 годам, незадоўга да яго смерці, востра і моцна ўрэзаліся ў маю памяць. Можна, яны былі задуманыя ў якасці загалоўкаў для будучай псіхалагічнай драмы або трагедыі, якой так і не суджана было матэрыялізавацца ў словы. А магчыма, у іх закладзены больш тонкі падтэкст, сакральны сэнс якога патрабуе асаблівага разумення. А магчыма...

Па меры больш карпатлівага паглыблення ў архіўныя матэрыялы (разбор папераў, накідаў, кароткіх запісак, філасофскіх сентэнцый і высноваў, маргіналій, дадумаў) мае даследаванні прывялі мяне да святой святых — дзённікавых запісаў Яна Скрыгана.

Мяне некалькі разоў наведвала думка пра тое, каб пачаць перадрук бацькавых дзённікаў, але кожны раз нейкая невядомая сіла, нібы не пускаючы мяне ў гэты пантэон думак і думаў, спыняла мае памкненні. Справа зноў і зноў адкладвалася...

Але вось аднойчы настаў той дзень і час. Я расклала перад сабою дзесяць агульных сшыткаў, спісаных акуратным сціслым почыркам. Здавалася, цяпер я размяшчу вакол сябе ўсё самае неабходнае і на рарытэтную у наш час бацькавай друкарскай машынцы радасна і аптымістычна распачну сваю працу. Не паглыбляючыся ў падрабязнасці вытворчага працэсу, падкрэсліваю толькі тое, што акуратнасць бацькавага почырку зусім не гарантавала лёгкасці яго разумення. Калі чытанне некаторых словаў не паддавалася ніякай логіцы, я адкладала іх расшыфроўку да «спрыяльнага» моманту, працягваючы рухацца далей, і так, ад старонкі да старонкі, па меры паступовага паглыблення ў атмасферу часу, перажываючы разам з бацькам самыя

розныя жыццёвыя перыпетыі, грамадскія і асабістыя сітуацыі і падзеі, я выразна прасачыла нябачнае дзяленне тэкставага матэрыялу па тэматычных лініях. Прычым кожная з гэтых ліній была цалкам самастойная, насычаная філасофскімі развагамі і ацэнкамі, напоўненая роздумамі, шчырымі перажываннямі, а часам і непадробным душэўным болем. І ў першую чаргу гэта датычыць тых радкоў, у якіх размова ідзе пра родную Беларусь, якую ён любіў да трапятання сэрца, да болю душы, да спынення дыхання.

«Белая Русь мая! Самае страшнае, што магло прыключыцца, дык гэта згінненне нашай гісторыі. Чаму і як здарылася, што наймацнейшае дзяржаўнае ўтварэнне — Вялікае Княства Літоўскае — магло ўтварыцца, быць папраўдзе Вялікім і маляўнічым, мець сусветна значныя законы, як Статут Вялікага Княства Літоўскага, мець за дзяржаўную мову беларускую мову — і не пакінуць мінулага ратнага і грамадзянскага следу?» (1990).

Незвычайным душэўным цяплом прасякнуты радкі, дзе бацька згадвае сваіх сяброў юнацтва: Платона Галавача, Уладзіміра Хадыку, Васіля Каваля, Рыгора Мурашку, Юлія Таўбіна, Сымона Баранавых, Барыса Мікуліча. Рэдкую ў нашыя дні здольнасць цаніць сяброўскія адносіны бацька не страціў да канца свайго жыцця: «Сябры не набіраюцца гадамі. Іх ніколі не бывае так многа, каб сказаць, што сяброў ужо досыць. Людзі сустракаюцца, дружбаюць і часта разыходзяцца, каб не звацца сябрамі.

І ў гадах — пасля дзёняшняе сумяціцы — у мяне збіраюцца сябры. У зімовы адвечорак — разам з інеем, з холадам у каўнярах — яны прыносяць з сабою добрую таварыскую цяплынь» (Ян Скрыган. Выбраныя творы, 1985).

Чалавек з мастацкім мысленнем мае незвычайную ўласцівасць — нестандартнае бачанне свету. У зусім трывіяльнай рупіннай штодзённасці для звычайнага чалавека нічога неардынарнага не адбываецца, а ва ўяўленні творчай асобы выпадкова ўбачаны жэст ці пачутае слова міжволі нараджаюць мноства гульнёвых інтэрпрэтацый, якія ператвараюцца ў драматычны эпізод ці яркую гумарыстычную жанравую сцэнку.

Часам па ледзьве ўлоўнай змене выразу твару або яркава бліснуўшай іскры ў бацькавым позірку можна было беспамылкова вызначыць, што ён убачыў тое, на што мы, знаходзячыся побач з ім, не звярнулі ніякай увагі. Ён цаніў у чалавеку здольнасць пасмяяцца з самога сябе: «Чалавек мае найвялікшую здольнасць — смяяцца з самога сябе. Можа, гэта і не надта справядлівы занятак — здзек з самога сябе, — але затое патрэбны» (Ян Скрыган. Выбраныя творы, 1985).

Шматпакутнаю чырвонаю стужкаю праходзіць праз усе яго дзённікі трывога і боль за чысціню, прыгажосць роднай беларускай мовы. Трывога за лёс роднай мовы літаральна расколінай праходзіла праз яго сэрца.

«З беларускай жа мовай было многа метамарфозаў. Я памятаю часы, калі толькі што наладжваўся друк і кожная беларуская кніжка з'яўлялася святам. Калі Уладзіслаў Галубок са сваёй трупай вандраваў з сяла ў сяло па Беларусі і людзі з вуснаў не мужыка, а гарадскога, інтэлігентнага чалавека першы раз чулі сваё роднае слова і дзівіліся, што з ім, з гэтым словам, можна паказацца ў людзі. Я сам у Слуцку бачыў тых галубкоўскіх артыстак. Маладыя, прыгожыя, адзетыя ў вышываныя строі, яны ішлі па Пралетарскай вуліцы і весела гаманілі. Не ведаю, колькі часу я хадзіў следам за імі, слухаючы і баючыся прапусціць хоць адно слова» (Ян Скрыган. Выбраныя творы, 2005).

«Знарок прыехаў адзін і вельмі сора адчуў сябе вінаватым перад жонкаю, што не ўзяў яе з сабою. Аказалася, што на ўвесь Дом творчасці я быў адзіны і працавальшчык і адпачывальшчык. І ўчора даў тэлеграму дадому, каб яна прыехала.

Дзеля гэтага схадзіў у краму і купіў самага лепшага, як параілі там, віна.

Чакаючы, вядомая рэч, міжволі ўспаміналася, як мы пазнаёміліся і як пажаніліся. Яе звалі Галяй. Яна была адзіная дачка ў вельмі незвычайнай сям'і...» (Ян Скрыган. Выбраныя творы, 2005).

Гэты эпізод апісаны бацькам у мініяцюры «Трэба хоць трохкі ўспомніць», датаванай 1992 годам, за тры месяцы да смерці. Падзеі адбываюцца ў праклятым 1936 годзе, які пакінуў у нашай гісторыі злавесны след.

Тэма ўспамінаў з мінулага жыцця, з жыцця да таго страшнага разлому, які падзяліў яго на *да* і *пасля*, тужлівым лейтмотывам праходзіць па старонках бацькавага дзённіка.

Гэты вярэдзячы душу рэфрэн з'яўляецца нечакана, з настойлівай перыядычнасцю, не даючы сэрцу спакою да канца зямнога жыцця.

«Сэрцу горкая далячынь», «Спакою душы не будзе» — фразы, застылыя ў часе, так і застаюцца ўсяго толькі загалоўкамі. Па сутнасці, у іх закладзена квінтэсенцыя ўсяго жыццёвага шляху — стромкіх віражоў і паваротаў, душэўных катастрафаў і ўзрушэнняў, незаменных страатаў, калі ў адно імгненне абрываецца сувязь часоў і крушэнне ўсіх падзеяў практычна становіцца незваротнаю кропкаю. Пра гэта праз гады Ян Скрыган скажа: «Цяпер я гляджу на сваю дарогу, як на далёкі сон. Мая біяграфія здаецца мне вельмі доўгаю, і я дзіўлюся, як многа ў ёй месціца. Я знаў і трагізм, і распач, звездаў цану радасці і надзей: быў на грані таго горкага адчування, калі чалавек астаецца без радзімы — не мае на яе права, і зразумеў, якое гэта вялікае і дарагое пачуццё — бацькаўшчына.

Лёс кожнага — гэта свой лёс, але без лёсу народа няма і свайго лёсу» («Кругі»).

Працуючы над упарадкаваннем бацькавых запісаў, я перш за ўсё бачу сваю місію ў тым, каб пакінуць гэты бяспэжны летапіс часу ў чыгэльным выглядзе, «натарыяльна» завераным для нашчадкаў, а можа быць, і для будучых даследчыкаў-лінгвістаў, філолагаў, літаратуразнаўцаў.

На працягу работы над дзённікамі Яна Скрыгана актыўны ўдзел у расшыфроўцы рукапісаў прымалі ўнукі пісьменніка — Юрась, Ясь і Волечка. Вялікі дзякуй ім за гэта.

У 2015 годзе спаўняецца 110 гадоў з дня нараджэння майго бацькі Яна Скрыгана. Прысвячаю гэтую кнігу яго светлай памяці.

Галіна Скрыган